

Попович Н. Граматико-семантичні особливості перекладу форм...

УДК 81'25'374.4"3"

Наталія ПОПОВИЧ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) pnatmf@gmail.com

ГРАМАТИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФОРМ ТА ПОХІДНИХ ДІЄСЛОВА ὙΦΙΣΤΗΜΙ В ПАТРИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ ІV СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено граматико-семантичним особливостям перекладу давньогрецького дієслова «ὕφιστημι» як основного термінотворчого засобу давньогрецької тринітарної термінології ІV століття. Граматико-семантичний аналіз є основою для ґрунтовного аспектного зіставного аналізу перекладу тринітарної термінології, використаної в тих самих текстах, але різними мовами. Аналіз уживання дієслів «ὕφιστημι», «εἶμι», «ὑπάρχω» лексико-семантичного поля «реальності існування» проілюстрував вплив їхніх конотативних значень на процес термінологізації тринітарного терміна «ὑπόστασις».

Ключові слова: граматико-семантичні особливості, конфесійний переклад, дієслово «ὕφιστημι», давньогрецькі тринітарні терміни, лексико-семантичне поле «реальності існування».
Літ. 25.

Nataliya POPOVYCH,

PhD in Translation Studies, Associate professor of multicultural education and translation Department, State University «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhhorod) pnatmf@gmail.com

GRAMMAR-SEMANTIC PECULIARITIES OF TRANSLATION OF FORMS AND DERIVATIVES OF THE VERB ὙΦΙΣΤΗΜΙ IN PATRISTIC TEXTS OF THE 4TH CENTURY

The article is dedicated to grammar-semantic peculiarities of translation of the verb «ὕφιστημι» as a core formation unit of the 4th century Ancient Greek Trinitarian terminology. Grammar-semantic analysis is the basis for a thorough comparative analysis of the translation aspect Trinitarian terminology used in the same text, but different languages. Analysis of the usage of the verbs «ὕφιστημι», «εἶμι», «ὑπάρχω» proves the influence of their connotative meanings on the terminologization process of the Trinitarian term «ὑπόστασις».

Ключові слова: grammar-semantic peculiarities, confessional translation, verb «ὕφιστημι», Ancient Greek Trinitarian terms, lexical-semantic field of «existence reality».

Ref. 25.

Наталія ПОПОВИЧ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурного образования и перевода ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) pnatmf@gmail.com

ГРАММАТИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ФОРМ И ПРОИЗВОДНЫХ ГЛАГОЛА ὙΦΙΣΤΗΜΙ В ПАТРИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ІV ВЕКА

Статья посвящена изучению грамматико-семантических особенностей перевода древнегреческого глагола «ὕφιστημι» в качестве основного терминотворческого средства древнегреческой

троичной (тринитарной) терминологии IV века. Грамматико-семантический анализ есть основной аспективный сопоставительного анализа перевода троичной (тринитарной) терминологии, использованной в одних и тех же текстах, но разными языками. Анализ употребления глаголов «ὄφιστημι», «ἔϊμι», «ὄπαρχω» лексико-семантического поля «реальности существования» проиллюстрировал влияние их коннотативных значений на процесс терминологизации тринитарного термина «ὄλοστασις».

Ключевые слова: грамматико-семантические особенности, конфессиональный перевод, глагол «ὄφιστημι», древнегреческие тринитарные термины, лексико-семантическое поле «реальности существования».

Лит. 25.

Постановка проблеми. Граматико-семантичний рівень у перекладі має основний характер. Без урахування морфологічного та синтаксичного розгляду (на рівні словосполучень), їхній аналіз на словотвірному, лексико-семантичному, інформаційному, термінологічному та конфесійному рівнях [1] слід вважати неповним. Поєднання мовних та позамовних аспектів оригіналу повинно бути враховано перекладачем та відтворено у тексті перекладу. Враховуємо також що, у мові оригіналу закодовано картину давньогрецького християнізованого світу на рівні мовних історико-богословських реалій [1; 5; 6]. Тринітарні терміни і є саме тими історичними реаліями, які мають свій особливий словотвірний розвиток та історико-богословський процес становлення. Та неможливо виконати цілісний аналіз уживання та перекладу форм та похідних давньогрецького дієслова «ὄφιστημι» без здійснення граматико-семантичного аналізу оригінальних форм та усіх їхніх перекладних відповідників сучасними мовами.

Співвідношення граматичних систем мов оригіналу і перекладу є важливим складником аналізу тексту оригіналу та перекладних текстів. Зрозуміло, що типові граматичні трансформації у мовах перекладу цих текстів не завжди спричинені співвідношенням граматичних систем мов. Це також стосується термінології у текстах конфесійного стилю, віддалених у часі.

Відомо, що такі види граматичних трансформацій як *додавання та вилучення граматичних елементів, перестановки граматичних елементів, заміни частин мови та синтаксичних функцій, об'єднання речень та поділ складних речень* тощо [3; 14; 25] мають місце через відсутність необхідних лексико-граматичних відповідників у мові перекладу. Граматичні перекладні відповідники у перекладі тринітарних термінів уживаються часто. Та через неспівпадіння часових форм давньогрецької та англійської чи давньогрецької та української мов (давньогрецький аорист не має граматичних відповідників у сучасних мовах), перекладачеві доводиться вдаватися до граматичних трансформацій.

Те саме стосується відтворення давньогрецького медіопасивного стану. Брак відповідників у мові перекладу та відмінність її мовної системи від мови оригіналу спричиняє допущення численних помилок перекладача на граматичному та лексико-семантичному рівнях перекладу.

Теоретики з граматики давньогрецької мови докладно описують морфологічно-синтаксичні особливості давньогрецьких дієслів першої та другої дієвідмін. Наскрізною проблемою є передача перехідності дієслівних форм першотвору з дотриманням відповідної граматичної форми мовою перекладу. Саме неперехідне значення дієслівних форм давньогрецького дієслова «ὄφιστημι» має вплив на творення термінологічного значення віддієслівного іменника «ὄλοστασις» [19; 20; 21].

Аналіз досліджень. Українську релігійну термінологію та її переклад у різних аспектах досліджували Г. В. Баран (віршована молитва) [2], С. В. Бібла (церковна

Попович Н. Граматико-семантичні особливості перекладу форм...

термінологія) [4], Г. В. Наконечна [12; 13], В. В. Німчук (біблійна термінологія) [15], Ю. С. Осінчук (богослужбово-обрядова лексика), Н. В. Пуряєва (церковно-обрядова термінологія) [18], Ю. О. Чернишова (переклад сучасних італійських релігійних текстів); концепти конфесійного стилю вивчали Т. П. Вільчинська, Г. Т. Кузь, П. В. Мацьків, Н. О. Мех, М. В. Скаб (богословська термінологія); проблеми перекладу, номінації, систематизації та усталення українських релігійних термінів досліджували С. М. Білик (релігійно-філософська термінологія Григорія Богослова), І. В. Грималовський (християнсько-релігійна термінологія) [7], Л. А. Закреницька (англійська богословсько-християнська терміносистема), С. Г. Жерновой (релігійна термінологія на матеріалі сучасної французької мови) [8]; церковнослов'янізми в українській мові вивчали В. Б. Задорожний, М. Лесів, Т. В. Новікова; вплив конфесійного стилю на художню літературу розглядали С. С. Аверинцев, О. І. Білецький, О. Ю. Курганова, Н. М. Сологуб. Цінними для цього дослідження є також праці Ю. Найди [22], Т. Некряч та Ю. Чалої, Г. Наконечної [12; 13].

Для здійснення морфологічного аналізу перекладу дієслова *ὑφίστημι* у текстах давньогрецької догматичної християнської літератури середини четвертого сторіччя ми послуговуємося доробком російських учених А. Ч. Козаржевського [11] Е. В. Черного, М. Н. Славятинської, української ученої Л. Л. Звонської-Денисюк [9; 10], західноєвропейських учених Р. Функа (Robert W. Funk), Р. Кюнера (R. Kühner) та Б. Герта (B. Gerth), Г. Горрока (G. Horrocks), Ф. Монтани (F. Montana) [21], а також доробком Юджин Найди [22].

Мета статті: з'ясувати причини неадекватностей перекладу давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття у сучасних перекладних текстах різними мовами за результатами граматико-семантичного аналізу перекладу форм та похідних дієслова «*ὑφίστημι*».

Виклад основного матеріалу. Опрацьовано 64 перекладні тексти загальним обсягом 1719 сторінок, що складає близько 700 тисяч слововживань і проаналізовано 384 перекладні відповідники форм та похідних давньогрецького дієслова «*ὑφίστημι*» [23; 24]. Відповідно до цих кількісних підрахунків уживання, зафіксовано 34 оригінальних форми дієслова «*ὑφίστημι*» на матеріалі досліджуваних текстів. Автори першотворів уживають такі 17 граматичних дієслівних форм *ὑφίστημι*: *ὑποστήναι* (Aor. II, Inf. Act.), *ὑφιστάσας* (Part. perf., f, N. Pl. (атематичний), Activi), *ὑφιστάτων* (Part. perf., f, G. Pl. (атематичний), Activi), *ὑφιστάτα* (Part. perf., f, N. S. (атематичний), Activi), *ὑφιστάς* (Part. Perf., m, N., S. (атематичний), Activi), *ὑπέστη* (Aor. II, 3 P. Ind., Activi), *ὑφίστασθαι* (Praes., M-P, Inf.), *ὑποστήσαντα* (Part., Aor. I., activi, N., S. (n/m)), *συνὑποστήσαντος* (Part., Aor. I, activi, G., S. (n/m)), *ἀνυπόστατα* (Part. (субстантивований), Pl., n), *ὑφιστάσαν* (Perf activi, S., f, Acc. (сильний)), *ἀνυπόστατου* (Adj., m, G., S.), *ὑφιστηκός* (Part. Perf., n, S., Activi), *ἀνυπόστατος* (Adj., m, N., S.), *ὑφιστάμενα* (Part. praes., Pl., N., M.-P.), *ὑφίσταται* (Praes. Ind., 3 P. S., M.-P.), *ὑποστήσεται* (Fut. ind., 3 P. S., M.-P.) [16].

Найбільш уживаними виявились **дві форми дієслова**: форма *ὑπέστη* (Aor. II, 3 P. Ind., Activi) та форма: *ὑφιστάτα* (Part. perf., f, N. S. (атематичний), Activi) / *ὑφιστάς* (Part. Perf., m, N., S. (атематичний), Activi). Усі інші вказані граматичні форми ужито 1-2 рази, здебільшого у працях св. Афанасія Олександрійського та у листі Василя Анкірського і Григорія Лаодикійського.

Форму 'ὑπέστη ужито – 9,3 % з усіх уживаних дієслівних та віддієслівних форм *ὑφίστημι*. Нами зафіксовано такі її відповідники **українською** як: 1) з'явився; 2) стався; 3) створений; 4) став; 5) сталися (вони); 6) сталося; 7) створитися; 8) існує (2 рази).

Оскільки у сучасній українській мові у системі дієслівних часових форм немає аориста, перекладачі вдалися до прийомів граматичних трансформацій (здебільшого – до граматичної заміни: Aor. II, 3 P. Ind., Activi → форми зворотного дієслова *ставатися* минулого часу доконаного виду *стався / сталося / став / сталися*), зберігаючи смислове наповнення цієї давньогрецької форми – «*доконаність* та *одноразовість*» дії у минулому.

Два випадки відтворення форми *ὕπεσθη* формою теперішнього часу «*існує*» (від дієслова «*існувати*») свідчать про нетрадиційне використання аориста та про лексико-граматичну заміну у перекладі.

Помітно уживаними є дієприкметникові перфектні форми – загальний відсоток їхньої продуктивності складає 13,3%. Ці всі форми ужито у термінологічному значенні, здебільшого у працях св. Афанасія Олександрійського та у листі Василя Анкірського і Григорія Лаодікійського [23; 24].

У **першому випадку** дієслівну форму *ὕπεσθη* ужито у значенні «*існувати, бути, з'являтися, отримувати буття*». Перекладацьку **заміну** форми аориста *ὕπεσθη* → на форму минулого час зворотного дієслова «*з'являтися*» виправдано відсутністю аориста у мові перекладу та лексико-синтаксичними зв'язками оригіналу на рівні словосполучення та речення, а саме формою Imperfecti indicativi дієслова *εἰμί* – заперечною формою «*οὐκ ἄν*», ужитою у синонімічному значенні до дієслова *ὕφίστημι*. Те, що відповідник українською є адекватним, підтверджено уживанням давньогрецького дієслова *γίγνομαι* («*ставатися, поставити, народжуватися*» [10, 555; 19]; «*рождатися, делатся, происходит, случатся, становиться, быть*» [11, 227; 19]) у ролі уточнення два рази поряд з уживанням дієслівних форм «*ὕπεσθη*» та «*ἄν*» дієслівної форми Perfecti Indicativi 3 P. S. «*γέγονε(v)*» – два рази у значенні «*одержувати буття*». У перекладі українською мовою виявляємо відповідник «*одержав буття / одержав це, тобто буття*». Слід знати, що у давньогрецькій мові, паралельно з формами дієслова «*γίγνομαι*» було в ужитку дієслово «*γεννάω*» («*народжувати*» [10, 554]; «*рождать, производить*» [11, 227]), що уживалося власне у значенні «*фізіологічного народження*», тоді як «*γίγνομαι*» більше співвідносилося зі значеннями «*походити, ставати і т. д.*». Уживання форм дієслова «*γίγνομαι*» поряд із формами дієслів «*εἰμί*» та «*ὕφίστημι*» не є випадковим, але слугує лексико-семантичним зв'язком для інтенсифікації конотативного значення «*реальності*» у дієслів-синонімів «*εἰμί*» та «*ὕφίστημι*». У цьому уривку, як засвідчує контекст, не розмежована синонімія дієслів «*εἰμί*» та «*ὕφίστημι*». Ці дієслова ужито як паралельні та взаємозамінні форми [19].

У перекладі італійською мовою дієслівну форму *ὕπεσθη* відтворено граматичною конструкцією дієслово+прийменник+артикуль+іменник «*è venuto all'esistenza*». Цей відповідник є синтаксичною трансформацією. Дві дієслівні форми *ὕπεσθη* та *γέγονεν* відтворено відповідником «*è venuto all'esistenza*». Пасивна форма теперішнього часу неправильного дієслова «*venire*» передає частково семантику російського дієслова «*происходит*» [11]. Щодо прийому перекладу італійською, маємо приклад синтаксичної трансформації – заміни двох дієслівних форм у конструкцію дієслово+прийменник+артикуль+іменник, у якій головне смислове навантаження передано іменнику «*esistenza*» («*існування*»).

У **другому** випадку аористову форму «*ὕπεσθη*» відтворено як «*стався*» – дієсловом 3 ос. однини, минулого часу доконаного виду [16]. Інші випадки відтворення форми «*ὕπεσθη*», подібні між собою за прийомом перекладу – це випадок **п'ятий**: «*(вони) сталися*» та випадок **шість**: «*сталося*». Спостерігається трансформація за наступною схемою: «*ὕπεσθη*» → минулий час доконаного виду однини / множини 3. особа. *Першою*

заміною, яка спостерігається є заміна аористу на минулий час. Другою заміною є активний стан аористової форми на форму зворотного дієслова. Неперехідність аористової форми збереглася у формі зворотного дієслова «*ставатися*».

У перекладі англійською вжито форму Present Perfect дієслова «*to subsist*», яка є калькою дієслова «*ὄφιστημι*». Має місце також граматична трансформація за принципом заміни аористової форми на форму перфекта і граматична заміна простої дієслівної форми на складну двокомпонентну – допоміжне дієслово «*to have*» у present indefinite + past participle смислового дієслова «*to subsist*». Зміст форми давньогрецького дієслова відтворено у повній мірі. **П'ятий випадок** є аналогічним у відтворенні. Лексичним відповідником форми дієслова «*ὄπλέσθη*» є дієслівна форма «*to subsist*». Прийом перекладу – *калькування*. Щодо граматичної заміни – спостерігається схема аорист → заперечувана форма минулого часу «*did not subsist*». **Шостий** випадок перекладу форми «*ὄπλέσθη*» як «*сталосся*» в українському перекладі не відрізняється від п'ятого прикладу. Переклад англійською мовою є аналогічним до попереднього за прийомом перекладу. Це калькування. Ідентичним є уживання часової форми у мові перекладу – past indefinite.

У **п'ятому** випадку уживанні відповідники *італійською мовою* відтворено як «*poté esistere*» – Passato Remoto Indicativo Attivo модального дієслова «*potere*» + форма інфінітива дієслова «*esistere*», що дозволяє висновувати про чергове граматичне перетворення – граматичну заміну простої дієслівної форми на складну. Щодо семантики італійського відповідника «*esistere*», має місце лексична синонімічна заміна в межах дієслів «існування, становлення» одного лексико-семантичного поля.

У **третьому** випадку відтворення давньогрецького дієслова як «*створений*» спостерігаємо перекладацьку трансформацію відповідно до схеми аорист → дієприкметник. Лексичний відповідник «*створений*» не відповідає оригіналу, оскільки несе інше смислове навантаження, а саме – це коннотативність «створеного», а, отже, «не Божественної природи». Адекватним відповідником могло би бути будь яка похідна віддієслівна форма на зразок таких форм, як «існуючий, перебуваючий і т.д.». У перекладі англійською мовою зафіксовано відповідник «*was made to subsist*», що свідчить про граматичну трансформацію: дієслово «*to make*» у формі past indefinite passive voice+infinitive «*to subsist*». Ця граматична трансформація – це заміна простої дієслівної форми на складну. Активний стан замінено пасивним. Лексично розширено давньогрецький оригінал. Смислове дієслово «*to subsist*» є лексичною калькою дієслова «*ὄφιστημι*» [16].

Четвертий приклад перекладу дієслівної форми «*ὄπλέσθη*» як «*став*» максимального передає значення «неперехідності». У перекладі англійською мовою зафіксовано відповідник «*has come into subsistence*», що за будовою складається з дієслова «*to come*» (приходити і т. д.) у present perfect active voice+прийменник *into*+іменник-калька «*subsistence*». Перекладацька декомпресія зберігає значення неперехідності та є граматичною трикомпонентною заміною, 1 елемент → 4 елементи. В італійському перекладі зафіксовано «*ebbe origine*» – форма Passato Remoto Indicativo Attivo.

Сьомий випадок перекладу українською «*створитися*» доносить до читача перекладу конотацію «*творіння*». «*Hanno avuto sussistenza*» є лише частковим еквівалентом давньогрецької дієслівної форми, головне смислове навантаження якої в італійському перекладі переміщено на іменник «*sussistenza*» – кальку дієслова «*ὄφιστημι*».

Восьмий і дев'ятий приклади перекладу відтворено формою «*існує*», яка є найбільш наближеним відповідником до термінологічного уживання дієслівної форми «*ὄπλέσθη*». Італійською ми зафіксували ідентичний переклад по відношенню до попереднього прикладу – «*ha avuto sussistenza*».

Підсумовуючи, можна висновувати, що у перекладах дієслівної форми «ὄλεσται» переважають граматичні трансформації та лексичне калькування.

Перфектні дієприкметникові форми відтворено такими відповідниками російською мовою: 1) «действительно существующие»; 2) «действительно существующего»; 3) «существующим»; 4) «(по) существованию». Українською мовою зафіксовано такі відповідники перфектних дієприкметникових форм: 1) «перебуваючи»; 2) «перебуваючого (Отця)»; 3) «перебуваючого само суцим»; 4) «перебуваю чого»; 5) «(Отець) ...перебуває»; 6) «(Син)... перебуває»; 7) «(Дух Святий)... перебуває». Серед прийомів перекладу переважає **лексико-семантична заміна**.

Проаналізуємо ці випадки детальніше. Форми перфектних дієприкметникових форм ужито у обраних для аналізу текстах у відсотковому співвідношенні 13,3 % зі 100 % , а це 12 разів уживання та 5 граматичних форм. Уживання переважає в Листі Василя Анкірського та Григорія Лаодікійського [24] та у праці св. Афанасія «Сувій до Антіохійців» [23].

Спостерігаються наступні прийоми перекладу дієприкметникових форм:

В англійській – передача прикметником «*subsistent*» та італійській – «*sussistenti*», що є лексичними кальками, які зазнали граматичної трансформації – заміни дієприкметникової форми на прикметникову. Спостерігаємо два випадки відтворення форми перфектного дієприкметника формою дієприкметника теперішнього часу «*subsisting*».

Перекладачі англійської та італійської мов передають форми цього дієприкметника прикметником, або ж дієприкметником теперішнього часу.

Російською мовою переважає відтворення формою дієприкметника теперішнього часу (причастие наст. времени) у відповідних відмінках: 1) «действительно существующие»; 2) «действительно существующего»; 3) «существующим». Щодо лексичного відповідника – у всіх трьох випадках має місце лексична заміна видового поняття родовим. Сутність або російською «*суцність*» є лексичним відповідником давньогрецького «*οὐσία*».

Четвертий відповідник – 4) «(по) существованию» є передачею дієприкметника → прийменник + іменник. Щодо лексичного перекладу, від ідентичний із попередніми трьома випадками. У ролі граматичної трансформації спостерігаємо заміну частин мови.

Українською мовою зафіксовано наступні відповідники перфектних дієприкметникових форм: 1) «перебуваючи» (дієприслівник теп. часу); 2) «перебуваючого» (акт. дієприкметник теп. часу(Отця)); 3) «перебуваючого» (акт. дієприкметник теп. часу) *само суцим*; 4) «перебуваючого» (акт. дієприкметник теп. часу); 5) «(Отець) ...перебуває» (теп. час, активний стан, непер., недоконаного виду); 6) «(Син)... перебуває» (теп. час, активний стан, непер., недоконаного виду); 7) «(Дух Святий)... перебуває» (теп. час, активний стан, непер., недоконаного виду).

Варто звернути увагу на граматичні характеристики дієслова «*перебувати*». Це дієслово недоконаного виду, неперехідне, активного стану. Найважливішою граматичною ознакою дієслова ὄλεσται є саме його неперехідність, під впливом якої віддієслівний іменник ὄλεσταις отримує значення «*реального існування, перебування (поза часом і простором, але з конотацією дійсності, реальності)*». Вважаємо, що у перекладі дієприкметникових перфектних форм давньогрецького дієслова уживання відповідних форм дієслова «*перебувати*» відповідає смисловій наповненості оригіналу. Переклад не є адекватним у ролі лексичного відповідника та граматичних форм. В українській мові відсутня граматична часова форма перфекту, і передається вона здебільшого теперішнім часом.

Іменник *ὑπόστασις* є найбільш уживаним віддієслівним похідним у проаналізованих нами оригінальних працях. З 6 ужитих іменникових форм превалюють такі 4 форми: *ὑπόστασις* – N., S. (8,3 %), *ὑποστάσεως* – G., S. (26 %), *ὑπόστασιν* – Acc., S. (14,6 %), *ὑποστάσεις* – N./Acc., Pl. (12,5 %). У перекладі тринітарного терміна *ὑπόστασις* в обраному джерельному матеріалі рідко зустрічається лексичний відповідник. Зазвичай цей давньогрецький термін-реалія адаптується в українській мові відповідно до правил українського правопису [17].

Давньогрецькі іменники на -σις засвоюються у мові перекладу за допомогою двох перекладацьких прийомів: транскрипції та транслітерації. В *англійській мові* термін *ὑπόστασις* повністю зберігає словоформу – «hypostasis» та відтворюється змішаним прийомом транскрипція+транслітерація. Як відомо, префікс *hupo* - вимовляється як «'haipəu-» відповідно до фонетичних правил англійської мови: [haɪ'pɒstəsis]. В *італійській мові* цей термін-реалія потрапляє за допомогою прийому транслітерації і адаптується до фонетики та орфографії італійської мови у формі іменника жіночого роду «ipostasi», у якого форма однини збігається з формою множини. За допомогою того ж прийому цей термін потрапляє до *німецької мови* – «die Hypostase (-, -n)». У *російській мові* відповідником цього терміна є мовна одиниця «ипостась». В *українській мові* термін «ипостась» належить до III відміни іменників з нульовим закінченням. Прийоми транслітерації та транскрипції, або ж змішаний прийом є єдиним можливим способом передачі цього тринітарного терміна мовою перекладу.

У джерельному матеріалі цього дослідження зустрічались такі неадекватності у перекладі цього терміна *ὑπόστασις*, як: «substance», «essence», *person* англійською мовою; «die Person», «die Substanz», «das Wesen» німецькою мовою; «sostanza», «essenza», «sussistenza», «persona» італійською мовою; «істота» українською мовою. Причиною відтворення терміна *ὑπόστασις* у ролі англ.: *substance*, нім.: *die Substanz*, італ.: *sostanza*, *sussistenza* є тяжіння до перекладу латинською мовою, звичним прийомом калькування, яким рясніє паралельний латинський переклад святоотцівської спадщини досліджуваного періоду у виданні абата Міня [23; 24; 25]. Має місце також синонімічний переклад терміна *ὑπόστασις*: англ.: *person*, нім.: *die Person*, італ.: *persona*, який також не відтворює смислову наповнюваність тринітарного терміна. Часте тяжіння до перекладу прийомом генералізації пояснюється тим, що у процесі історичного розвитку термін *ὑπόστασις* був синонімом до поняття *οὐσία* (сутність). Такі неадекватності перекладу давньогрецьких тринітарних термінів сучасними мовами відображають наявність та закріплення гіперо-гіпонімічних термінологічних парадигм у тринітарних терміносистемах у процесі історичного розвитку фахових мов перекладу. Гіперо-гіпонімічний переклад іменника *ὑπόστασις* свідчить про існування декількох понять для позначення одного і того самого явища у богословській термінологічній системі того часу. Заміна родового терміна видовим і навпаки спричиняє неадекватності у перекладі термінів та невідповідності у передачі концептуально-трансцендентного смислу [16], що спотворює первинну інформацію автора. Такі труднощі перекладу мають місце з часів перших перекладів давньогрецьких термінів латинською мовою і пояснюються ще частковою неусталеністю лексико-семантичних та понятійних взаємозв'язків давньогрецької тринітарної терміносистеми середини IV століття, що набула свого офіційно задокументованого усталення в тексті Нікейсько-Константинопольського Символу Віри 381 року.

Висновки. Уживання граматичних форм дієслова «ὀφιστην» у 16 оригінальних патристичних текстах IV століття свідчить про повну термінологізованість тринітарних термінів – похідних від цього дієслова.

Аналіз використання форм та похідних дієслів «ὀφίστημι», «ἐίμι», «ὀτάρχω» лексико-семантичного поля «реальності існування» проілюстрував вплив їхніх конотативних значень на процес термінологізації тринітарного терміна «ὀλοστασις».

Кількісні підрахунки дослідження підтверджують гіпотезу про те, що у перекладі форм та похідних давньогрецького дієслова «ὀφίστημι» превалюють три способи відтворення тринітарних термінів, а саме: аналогічний, трансформаційний та спосіб трансформування.

Відтворення граматичних дієслівних форм російською та українською мовами не відповідає перекладним формам тих самих оригінальних форм італійською та англійською мовами, що свідчить, у першу чергу, про залежність перекладу від певної перекладацької традиції, яка склалася в окремому релігійно-культурному контексті, а також залежить від можливостей мови перекладу як системи знаків та граматичних парадигм. У цьому дослідженні представлено дві такі перекладацькі традиції, на які орієнтуються перекладачі давньогрецької патристичної літератури. Так, германські та романські мови успадкували традицію перекладу текстів патристичної спадщини, що тяжіє до їхніх латинських перекладних попередників. Російські та українські традиції перекладу тяжіють до посередництва церковнослов'янської мови та є ближче спорідненими мовами з давньогрецькою у порівнянні із західноєвропейськими мовами.

Більшість проаналізованих випадків термінологізованих дієслівних форм «ὀφίστημι» засвідчує використання їх з неперехідними значеннями, що дає підставу стверджувати, що термінологізація іменника «ὀλοστασις» відбулася під впливом дієслівних форм неперехідності [16].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверинцев С. С. Риторика и истоки европейской литературной традиции / Сергей Сергеевич Аверинцев. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 448 с.
2. Баран Г. В. Мова української християнської віршованої молитви XIX – початку XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Баран Ганна Василівна ; Інститут української мови НАН України. – К., 2013. – 20 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С.Бархударов. – М. : «Междунар. отношения», 1975. – 240 с.
4. Бібла С. Види та джерела варіативності в системі української церковної термінології / С. Бібла // Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій : мат. Всеукр. наук. конф. (13-15 травня 1998., Львів) / [за ред. М. Петровича, Г. Наконечної, Л. Петровича, А. Ясіновського]. – С. 258–263.
5. Білецький А. О. Вибрані праці / Андрій Олександрович Білецький; [упоряд. Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко]. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 792 с.
6. Білецький О. І. Перекладна література візантійсько-болгарського походження: в 5 т. / Олександр Іванович Білецький. – К. : 1965. – Т. 1. – С. 78–84.
7. Грималовський І. «Наука альбо способ зложення казанія» І. Галятовського і становлення української релігійної терміносистеми / І. Грималовський // Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій : мат. Всеукр. наук. конф. (13-15 травня 1998., Львів) / [за ред. М. Петровича, Г. Наконечної, Л. Петровича, А. Ясіновського]. – С. 191–196.
8. Жерновой С. Г. Релігійна термінологія сучасної французької мови : генеза, семантика, функціонування: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.05 / Євген Георгійович Жерновой ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
9. Звонська-Денисюк Л. Л. Давньогрецька мова: підручник для студентів відділення класичної філології та гуманітарних факультетів вищих закладів освіти / Л. Л. Звонська-Денисюк. – К. : Томіріс, 1997. – 590 с.
10. Звонська-Денисюк Л. Типові лексико-синтаксичні складності перекладу Нового Завіту українською мовою / Л. Звонська-Денисюк // Сучасна українська богословська тер-

Попович Н. Граматико-семантичні особливості перекладу форм...

мінологія : від історичних традицій до нових концепцій : мат. Всеукр. наук. конф. (13-15 травня 1998., Львів) / [за ред. М. Петровича, Г. Наконечної, Л. Петрович, А. Ясіновського]. – С. 50–56.

11. Козаржевский А. Ч. Учебник древнегреческого языка / А. Ч. Козаржевский. – М. : Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 1993. – 286 с.

12. Наконечна Г. Про синонімію в богословській термінології / Г. Наконечна // Єдиними устами: бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів. – 1998. – № 2. – С. 16–27.

13. Наконечна Г. Українська богословська термінологія: характеристика системи / Г. Наконечна // Християнство й українська мова : мат. наук. конф. (5-6 жовтня 2000, Київ) / [за ред. В. Німчука]. – С. 79–93.

14. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – М. : Издательство «Флинта», Издательство «Наука», 2003. – 319 с.

15. Німчук В.В. Про сучасну українську глумачну лексикографію / В. В. Німчук // Українська мова. – 2012. – № 3. – С. 3–30.

16. Попович Н. М. Відтворення давньогрецької тринітарної термінології в українській богословській терміносистемі (на матеріалі християнської догматичної літератури 351-362 років): автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.16 / Н. М. Попович ; Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса : 2015. – 20 с.

17. Попович Н. Становление и перевод древнегреческого тринитарного термина ὑπόστασις / Н.Попович // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – Košice : Academic Society of Michal Baludansky, 2014. – Nr 1. – Vol. 2. – С. 103–106.

18. Пуряева Н. Словник церковно-обрядової термінології / Н. Пуряева. – Львів : Свічадо, 2001. – 160 с.

19. Kahn Ch. H. The Verb Be in Ancient Greek / Ch. H. Kahn. – Hackett Pub Co Inc, 2003. – 544 p.

20. Lampe G. W. H. A Patristic Greek Lexicon / G. W. H. Lampe. – Oxford : Oxford University Press, 1961. – 1612 p.

21. Montana F. Greco antico. Grammatica / F. Montana, E. Magnelli, F. Iovi. – Milano : Carlo Signorelli Editore, 2005. – 500 p.

22. Nida E. A. Towards a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating / E. A. Nida. – Leiden : Brill, 1964. – 331 p.

23. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. — V. 25-28 : S. Athanasius Alexandrinus Archiepiscopus. – Paris, 1857. – V. 25. – 1857. – 805 p.; V.26. – 1857. – 1525 p.; V. 27 – 1857. – 1411 p.; V. 28. – 1857. – 1657 p.

24. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1863. – V. 42 : Epiphanius Constantiensis in Cypro Episcopus. – 1123 p.

25. Routledge encyclopedia of translation studies / [ed. By M. Baker]. – London and New York : Routledge, 2001. – 655 p.

REFERENCES

1. Averincev S. S. Ritorika i istoki evropejskoj literaturnoj tradicii / Sergej Sergeevich Averincev. – М. : Shkola «Jazyki russkoj kul'tury», 1996. – 448 s.

2. Baran G. V. Mova ukraїns'koi khristyians'koi virshovanoi molitvi XIX – pochatku XXI st.: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Baran Hanna Vasylivna ; Institut ukraїns'koyi movi NAN Ukrainy. – K., 2013. – 20 s.

3. Barhudarov L. S. Jazyk i perevod (Voprosy obshchej y chastnoj teoryy perevoda) / L. S. Barkhudarov. – М. : «Mezhdunar. otnoshenija», 1975. – 240 s.

4. Bibla S. Vidy ta dzherela variatyvnosti v systemi ukrayinskoyi tserkovnoyi terminologiyi / S. Bibla // Suchasna ukrayins'ka bogoslovs'ka terminologiya : vid istory`chnykh trady`tsiy do novykh konceptsiy: mat. vseukr. nauk. конф. (13-15 travnya 1998., L`viv) / [za red. M. Petrovy`cha, G. Nakonechnoyi, L. Petrovych, A. Yasinovs`kogo]. – S. 258–263.

5. Bilets'kyj A. O. Vybrani praci / Andrij Oleksandrovy`ch Bilecz`ky`j ; [uporyad. N. F. Kly`menko, Ye. A. Karpilovs`ka, A. O. Savenko]. – K. : Vy`davny`chy`j dim Dmy`tra Burago, 2012. – 792 s.

6. Bilets'kyj O. I. Perekladna literatura vizantijs`ko-bolgars`kogo pokhodzhennya: v 5 t. / Oleksandr Ivanovy`ch Bilets'ky`j. – K. : 1965. – T. 1. – S. 78–84.

7. Hrymalovskiy I. «Nauka al`bo sposob zlozhennya kazannya» I. Halyatovs`kogo i stanovlennya ukrayins`koyi religijnoyi terminosystemy / I. Hrymalovskiy // Suchasna ukrayins'ka bogoslovs'ka terminolohiya : vid istory`chnykh tradytsiy do novykh kontseptsiy : mat. vseukr. nauk. конф. (13-

15 travnya 1998., L`viv) / [za red. M. Petrovy`cha, G. Nakonechnoyi, L. Petrovy`ch, A. Yasinovs`kogo]. – S. 191–196.

8. Zhernovoy Ye. G. Relihiyna terminologiya suchasnoyi frantsuz`koyi movy: heneza, semantyka, funkcionuvannya : avto-ref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.05 / Yevhen Heorhiyovych Zhernovoy ; Ky`yivs`ky`j nacional`ny`j un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2003. – 20 s.

9. Zvons`ka-Deny`syuk L. L. Davnyohrets`ka mova: pidruchny`k dlya studentiv viddilennya klasy`chnoyi filologiyi ta gumanitarnykh fakul`tetiv vyshhykh zakladiv osvity` / L. L. Zvons`ka-Deny`syuk. – K. : Tomiris, 1997. – 590 s.

10. Zvons`ka-Deny`syuk L. Ty`povi leksy`ko-syntaksychni skladnosti perekladu Novogo Zavitu ukrayins`kouy movoyu / L. Zvons`ka-Deny`syuk // Suchasna ukrayins`ka bogoslovs`ka terminolohiya: vid istory`chnykh tradytsij do novykh kontseptsij: materialy Vseukr. naukovoyi konferentsiyi, 13-15 travnya 1998., L`viv / [za red. M. Petrovy`cha, G. Nakonechnoyi, L. Petrovy`ch, A. Yasinovs`kogo]. – S. 50–56.

11. Kozarzhevskiy A. Ch. Uchebnyk drevnegrecheskogo yazyka / A. Ch. Kozarzhevskiy. – M. : Greko-latynsky`j kaby`net Yu. A. Shy`chaly`na, 1993. – 286 s.

12. Nakonechna H. Pro synonymiyu v bohoslovs`koyi terminologiyi / H. Nakonechna // Yedy`ny`my` ustamy` : byuleten` Insty`tutu bohoslovs`koyi terminologiyi ta perekladiv. – 1998. – № 2. – S. 16–27.

13. Nakonechna H. Ukrayins`ka bohoslovs`ka terminolohiya: kharakterysty`ka systemy / H. Nakonechna // Khrystyianstvo i ukrayins`ka mova : mat. nauk. konf. (5-6 zhovtnya 2000, Kyiv) / [za red. V. Nimchuka]. – S. 79–93.

14. Nelyuby`n L. L. Tolkovy`j perevodovedchesky`j slovar` / L. L. Nelyuby`n. – M. : Izdatel`stvo «Flynta», Izdatel`stvo «Nauka», 2003. – 319 s.

15. Nimchuk V. V. Pro suchasnu ukrayins`ku tlumachnu leksykohrafiyu / V. V. Nimchuk // Ukrayins`ka mova. – 2012. – № 3. – S. 3–30.

16. Popovych N. M. Vidtvorennya davn`ogretskoyi trynitarnoyi terminolohiyi v ukrayins`kij khrystyians`kij bohoslovs`kij terminosystemi (na materialy perekladiv dogmaty`chnoyi khrysty`yans`koyi literatury 351-362 rokiv) : avto-ref. dis...kand. filol. nauk : 10.02.16 / Nataliya Mafteyivna Popovych ; Derzhavnyj zaklad «Pivdenoukrayins`kyj natsional`nyj pedahohichnyj universytet imeni K. D. Ushyns`koho». – Odesa, 2015. – 20 s.

17. Popovych N. Stanovlenie i perevod drevnegrecheskogo trinitarnogo termina ὁπίστας / N. Popovych // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – Košice : Academic Society of Michal Baludansky, 2014. – Nr 1. – Vol. 2. – S. 103–106.

18. Puryayeva N. Slovyk cerkovno-obryadovoyi terminolohiyi / N. Puryayeva. – L`viv: Svichado, 2001. – 160 s.

19. Kahn Ch. H. The Verb Be in Ancient Greek / Ch. H. Kahn. – Hackett Pub Co Inc, 2003. – 544 p.

20. Lampe G. W. H. A Patristic Greek Lexicon / G. W. H. Lampe. – Oxford: Oxford University Press, 1961. – 1612 p.

21. Montana F. Greco antico. Grammatica / F. Montana, E. Magnelli, F. Iovi. – Milano: Carlo Signorelli Editore, 2005. – 500 p.

22. Nida E. A. Towards a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating / E. A. Nida. – Leiden : Brill, 1964. – 331 p.

23. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. — V. 25-28 : S. Athanasius Alexandrinus Archiepiscopus. – Paris, 1857. – V. 25. – 1857. – 805 p.; V. 26. – 1857. – 1525 p.; V. 27 – 1857. – 1411 p.; V. 28. – 1857. – 1657 p.

24. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1863. – V. 42 : Epiphanius Constantiensis in Cypro Episcopus. – 1123 p.

25. Routledge encyclopedia of translation studies / [ed. By M/. Baker]. – London and New York : Routledge, 2001. – 655 p.

Статтю подано до редколегії 22.09.2015 р.